

Відгук
отримано 25.06.2023р.
Голова редакції спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.127
докт. психол. наук, проф.
Лозова О.В.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.127.
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору психологічних наук,
професору кафедри практичної
психології
факультету психології, соціальної
роботи та спеціальної освіти
Ользі ЛОЗОВІЙ

Відгук

офіційного опонента Володарської Наталії Дмитрівни, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника, провідного співробітника лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України про дисертацію Адама Дитровича Васильєва "Особливості онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи", подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Ph.D) за спеціальністю 053 «Психологія» (05 Соціальні та поведінкові науки).

Актуальність дисертаційної роботи. Для сучасного етапу війни, ситуації переміщення всередині країни або за кордон, розрив значущих соціальних зв'язків, коливання доступу до освітніх і професійних можливостей, необхідність швидко адаптуватися до нових спільнот і правил, фінансова невизначеність, напружене інформаційне поле та досвід тривалого очікування небезпеки підсилюють психологічне навантаження і створюють умови, за яких зростає вразливість до особистісної кризи. Особливої актуальності набуває онлайн-супровід, коли молодь перебуває в ситуації хронічної невизначеності, загрози безпеці, порушення життєвих планів і втрати стабільного соціального простору. Дослідження, присвячені психологічному стану української молоді в умовах воєнної нестабільності, вказують на зростання тривожності, емоційної дезорганізації та відчуття нестабільного майбутнього, що ускладнює конструктивне функціонування та підвищує ризик особистісної кризи. Ці проблеми в галузі практичної психології є особливо актуальним напрямком досліджень, а саме особливості онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи. Вищенаведене підкреслює надзвичайну актуальність

наукової роботи Адама Дмитровича, мета якої розробити і апробувати програму онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи та довести доцільність її застосування.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних). Поза будь-яким сумнівом, наукова новизна представленої дисертації є беззаперечною, адже автору вдалося:

- *вперше* узагальнити психологічні особливості онлайн супроводу молоді в стані особистісної кризи, розроблено та доведено на цій основі ефективність подолання особистісної кризи та інтеграції досвіду подолання у життя;
- *доведено*, що структурований онлайн-формат забезпечує стійку інтеграцію навичок саморегуляції та підтримує міжособистісну стабілізацію молоді;
- *встановлено*, що онлайн-супровід молоді в практиці подолання особистісної кризи може сприяти зниженню цифрового стресу та формуванню здорових цифрових меж;
- *поглиблено* уявлення про зв'язок особистісної кризи молоді з психоемоційним станом, психологічним благополуччям і ресурсними характеристиками в умовах онлайн-супроводу, а також розуміння механізмів групового впливу в онлайн-середовищі через поєднання емоційної стабілізації, когнітивної регуляції тривоги, поведінкової активації та підтримувальної взаємодії;
- *уточнено* критерії оцінювання ефективності онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи через одночасне врахування стандартизованих показників та суб'єктивних індикаторів позитивних змін.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення роботи А.Д. Васильєва визначення передовсім критеріїв дослідження особливостей онлайн-супроводу молоді у стані особистісної

кризи. У ході теоретичного аналізу визначено такі особливості онлайн-супроводу молоді такі, як:

- доступність і гнучкість психологічної допомоги;
- безперервність підтримки та можливість оперативного реагування на зміни психоемоційного стану;
- багатоконпонентність форм реалізації;
- зниження бар'єрів звернення по допомогу;
- вища значущість структурованості контакту і стабільності терапевтичного альянсу;
- розширення можливостей для підтримки суб'єктності;
- вища автономія та саморегуляція клієнта;
- поєднання синхронних і асинхронних форматів взаємодії;
- чутливість до цифрового контексту життя молоді;
- наявність специфічних етичних, технологічних і комунікативних ризиків, пов'язаних із конфіденційністю, межами взаємодії, редукцією невербальної складової контакту та підвищеними вимогами до цифрової компетентності фахівця.

Обґрунтовано, що цифровий формат формує специфічне поле ризиків, які необхідно враховувати як умову якості онлайн-супроводу, особливо питання кіберконфіденційності, безпечної ідентифікації користувача, недопущення алгоритмічних помилок та профілактики розмиття меж відповідальності. Охарактеризовано соціально-психологічні детермінанти особистісної кризи молоді, які формуються на перетині вікових завдань розвитку, нейропсихологічної незрілості систем контролю, інтенсивного соціального тиску та нестабільності ідентичності. Визначено, що кризовий стан молоді має багатоконпонентний характер і проявляється через поєднання смислової дезорієнтації, виснаження, зниження внутрішньої опори, труднощів саморегуляції та нестійкості життєвих перспектив.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні доказової програми онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи, яка може бути використана в роботі практичних психологів, консультантів, кризових центрів та освітніх закладів, а також у формулюванні чітких рекомендацій для фахівців щодо застосування програми, оцінки стану клієнта на різних етапах, забезпечення безпеки.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації є беззаперечною. Наукові положення дисертації обґрунтовано й відображено у висновках. Отримані здобувачем найбільш суттєві результати емпірично підтверджено, відповідають поставленій меті та завданням роботи та повною мірою висвітлено в опублікованих працях. Вірогідність та обґрунтованість отриманих результатів забезпечено багатоплановим теоретичним та емпіричним дослідженням проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, апробацією і впровадженням результатів дослідження у практичну діяльність.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Загальний рівень дисертаційної роботи А.Д. Васильєва вважаємо високим, таким, що засвідчує глибинну й усебічну обізнаність автора у відповідній науковій проблематиці, оволодіння методологією наукового пошуку, зумовлюючи теоретичну та практичну переконливість наведених міркувань.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Дисертація А.Д. Васильєва належно апробована на 6 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, її матеріали адекватно відображені в 10 публікаціях, 4 із яких надруковано у фахових виданнях України.

Вивчення тексту дисертації Адама Дмитровича та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що його робота є результатом реального

дослідження автором психологічних особливостей онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи. Положення та ідеї викладені в роботі є науково обґрунтованими, самостійними. Аналіз тексту дисертаційної роботи та публікацій свідчить про дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності. Посилання, зроблені в роботі оформлені належним чином, фактів порушень академічної доброчесності не встановлено.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Дисертація А.Д. Васильєва має ґрунтовне теоретичне опертя - розділ 1 «Теоретичні онови дослідження особливостей онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи» (с.33-92). присвячений формуванню теоретичних засад В розділі надається ґрунтовний аналіз онлайн-супроводу в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, визначаються характеристики соціально-психологічних детермінант кризи у молоді, уточнюються критерії дослідження особливостей онлайн-супроводу молоді у стані особистісної кризи. Особливістю дисертаційної роботи Васильєва А.Д. є зосередженість наукової уваги на нагальних потребах молоді в стані особистісної кризи, глибина наукового пошуку, новаторський підхід до розв'язання методологічних проблем. Автор аналізуючи різні підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників, визначає, що цифровий психологічний супровід має ґрунтуватися на кількох ключових засадах: урахування вікової чутливості до невизначеності, підтримці суб'єктної позиції клієнта, забезпеченні безперервності контакту та можливості переходу між онлайн- і офлайн-форматами. Саме така модель створює основу для подальшої розробки програм онлайн-супроводу молоді в умовах тривалих соціальних і воєнних криз.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження особистісної кризи сучасної молоді» (с.95-161) представлено результати емпіричного дослідження складових особистісної кризи молоді та пов'язаних із нею психоемоційних і ресурсних характеристик. Аналіз отриманих даних

здійснюється відповідно до визначеної трьохкомпонентної моделі особистісної кризи, що включає когнітивно-рефлексивний, емоційно-регуляційний та поведінково-адаптаційний компоненти. Особливу увагу приділено оцінці вираженості кризових проявів, рівня дистресу, суб'єктивного благополуччя, позитивного ментального здоров'я, резильєнтності та цифрового стресу, що дозволяє комплексно охарактеризувати психологічний стан молоді в умовах соціальної нестабільності. Цікавими є запропоновані: авторська анкета «Особливості прояву особистісної кризи» (АПОК), авторська анкета «Упередженість до офлайн та онлайн-супроводу» (АУФС), авторська анкета «Самозвіт про проходження супроводу» (АСЗПЗ). У другому розділі виконано завдання щодо характеристики соціально психологічних особливостей особистісної кризи молоді та визначення критеріїв її емпіричного розкриття в умовах онлайн взаємодії. Показано, що кризовий стан молоді має багатоконпонентний характер і проявляється через поєднання смислової дезорієнтації, виснаження, зниження внутрішньої опори, труднощів саморегуляції та життєвих перспектив. Визначено, що емпіричне розкриття кризи в умовах цифрової взаємодії має спиратися на комплекс критеріїв, які відображають одночасно симптоматичний рівень дистресу, суб'єктивне благополуччя та ресурсні показники, а також специфічні цифрові чинники. До таких критеріїв віднесено індикатори депресії, тривожності й стресу, суб'єктивного благополуччя у психологічному, фізичному та міжособистісному вимірах, позитивного ментального здоров'я, резильєнтності, рівня суб'єктивного функціонування і дистресу, суїцидального ризику, а також цифрового стресу, як маркера якості меж і навантаження в онлайні.

Третій розділ дисертації «Емпіричне дослідження ефективності застосування онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи» (с.162-200) позитивно відзначився детальним описом особливостей прояву різних характеристик самозвіту молоді. Доцільним є розроблені автором зрізи динаміки змін, які відстежувались за хвилями вимірювання Т0 перед початком

супроводу, T1 через півтора місяця від старту, T2 через два з половиною місяці від старту та T3 орієнтовно через три місяці від старту. Другий етап дослідження передбачав упровадження авторської програми у вигляді тренінгового циклу з десяти занять тривалістю по дві з половиною години, структурованого від стабілізації до інтеграції навичок у повсякденне життя. Програма включає ключові вузли особистісної кризи, а саме афективну напругу, виснаження, дефіцит опори й перспективи, порушення саморегуляції, соціальну дистанцію, а також чинники, що посилюються разом із кризою. Центральним механізмом змін визначено відновлення суб'єктності через орієнтацію на дію та самоефективність у поєднанні зі стабілізацією, когнітивно-емоційною регуляцією, соціальною підтримкою та гігієною цифрового середовища. Програма вміщує структурно-послідовний характер і включає елементи когнітивно-поведінкової терапії, емоційно-фокусованого підходу, технік саморегуляції, майндфулнесу та психоедукації. Кожне заняття має чітку мету та набір вправ, спрямованих на стабілізацію психоемоційного стану, зниження напруги, формування ресурсних стратегій і підвищення адаптивності, а короткі міжсесійні завдання забезпечують перенесення навичок у повсякденне життя.

У другому і третьому розділі дисертації послідовно продемонстровано реалізацію задекларованих завдань, завдяки чому читач долучається до наукового пошуку, і у висновках сформульовано концепцію дослідження.

А.Д. Васильєв виявив вміння логічно й чітко узагальнити величезний обстежений фактичний матеріал у висновках до розділів та загальних висновках. Зроблені теоретичні узагальнення достатньо аргументовані й корелюють із поставленими завданнями.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Аналіз тексту дисертації А.Д. Васильєва дає всі підстави стверджувати, що здобувач дотримався вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи обґрунтованість наукових положень дисертаційної роботи А.Д.Васильєва, її достовірність та новизну, висловимо разом із тим і деякі побажання та зауваження:

1. В теоретичній частині дисертації бажано приділити більше уваги аналізу українських дослідників, які займаються проблемами особистісних криз молоді в умовах війни. Саме вітчизняні дослідження вирізняються автентичністю характеристик внутрішніх ресурсів особистості, що важливо в розробці програм психологічного супроводу молоді.

2. Бажано виокремити вплив культуральних особливостей соціального середовища, яке надає прихисток молоді, зокрема, за кордоном і як це впливає на процес онлайн-консультацій. Можливо така психологічна підтримка стає єдиною можливістю для молодої людини.

3. Доцільно було б більш чітко розмежувати у теоретичному викладі нормативні вікові труднощі самовизначення молоді, кризу ранньої дорослості та власне особистісну кризу, посилену умовами війни. Виразніше показати, які прояви є зумовлені віком, а які пов'язані із впливом тривалої соціальної нестабільності, втрат, переміщення та порушення життєвих перспектив.

4. Перспективним було б ширше представити якісну складову досвіду учасників після проходження програми онлайн-супроводу. Кількісні показники переконливо демонструють позитивну динаміку, однак короткі нарративні самоописи або приклади суб'єктивно значущих змін могли б глибше розкрити, як молоді люди переживали відновлення внутрішньої опори, зниження напруги та повернення відчуття життєвої перспективи.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Висловлені критичні міркування не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не знецінюють теоретичної та практичної вагомості отриманих результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Вони стосуються

переважно дискусійних питань або відкривають перспективи подальших наукових пошуків.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Адама Дмитровича Васильєва «Особливості онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи»

відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань наукового ступеня доктора філософії (Ph.D) за спеціальністю 053 «Психологія» (05 Соціальні та поведінкові науки).

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
лабораторії психології особистості
імені П.Р. Чамати Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

 Наталія ВОЛОДАРСЬКА

